

Kemenczei Tibor szintézise igen esedékes volt már 65 év után követve Gallus Sándor és Horváth Tibor első nagy összefoglalóját. Nem csak a forrásanyag és információk duzzadtak hatalmasra az utóbbi évtizedekben (többek között az orosz nyelvű irodalommal), de hazánkban is újabb források láttak napvilágot (pl. a Mezőcsát kultúra temetőinek feltárásával). Ezek alapján sok tekintetben új eredmények, új megállapítások születtek, s Kemenczei hatalmas bizonyító anyaggal bástyázta körül mondanivalóját. Úgy gondolom, hogy néhány évtizeden keresztül nélkülözhetetlen, alapvető kézikönyv szerepét is be fogja tölteni Európa szerte ez a kitűnő könyv.

Kalicz Nándor

MIKLÓS ZSUZSA: TOLNA MEGYE VÁRAI. *Varia Archaeologica Hungarica* XXII. 481 oldal, 412 ábra. MTA Régészeti Intézet – Históriaantik Könyvesház Kiadó Budapest 2007.

Régóta várt kötetet, több mint 25 év munkájának eredményét vehetjük kézbe 112 évvel azután, hogy a példaképnek választott Wosinsky Mór hasonlóan monumentális munkája megjelent. A közel 500 oldalas gazdagon illusztrált mű rövid földrajzi bevezetővel, a várnevek, a kutatástörténet és a kutatómódszertan ismertetésével kezdődik. Különösen érdekes az utóbbi fejezetrész, ami nemcsak a légifényképezés fontosságára mutat rá a terepi régészeti kutatásokban, hanem arra is, hogy mi az a nem kevés többletmunka, amivel a hagyományos topográfiai kutatásokhoz képest a várkutatás során számolnunk kell. Ebben a vonatkozásban főként a várfelmérések emelendő ki, amelyeket a gyakran nagyon nehéz terep- és növényzeti viszonyokhoz alkalmazkodva, többnyire a vegetációs időszakon kívül, azaz cseppet sem ideális körülmények között kellett elvégezni.

Az intenzív terepmunka eredményét, vagyis a várak, erődítések egységes szerkezetű bemutatását 400 oldalon olvashatjuk. Az összesen 77 lelőhely mindegyikénél a rövid földrajzi leírást, a kutatástörténeti adatok ismertetése követi, majd a terepbejárás, a felmérés, a légi fényképezés, az ásatás (ha történt), és a keltezés eredményeiről számol be a szerző. Nagyon megkönnyíti a megértést, hogy a teljes dokumentációt (felmérés, fotók, leletanyag) a szöveg közé szerkesztve kapjuk meg. Tanulságos, előremutató kezdeményezés, hogy bizonyos lelőhelyeknél több légi fotó is szerepel, és jól sikerült a légi fényképek, a fotókon látható jelenségek és a térképi adatok együttes bemutatása is. Külön kiemelő a légi fotók nemzetközi viszonylatban is igen jó minősége; példaként említhet-

jük a „mellesleg” a Bikács-Belső-sziget várát a háttérben ábrázoló 2. ábrát, illetve Nak (4. ábra) és Váralja-Várfő különféle növényzeti viszonyok között készült képeit. Igazi bravúrfotó a Szekszárdi vár kis magasságból készített felvétele, de talán a legszebbek Bölcske-Bolondvár, Bölcske-Hadai-hegy 2, Szárazd-Vaskapu és Regöly-Pogányvár téli légi fényképei. A kötet tanúsága alapján a szerző hazánkban mindenkinél korábban – már 1999-től – sikerrel alkalmazta az embert próbáló téli légi fényképezést, és ugyancsak sikeresen adaptálta a légi infra-fényképezést (Szedres-Hídja-pusztá).

A kiváló képanyag és az illusztrációk egységesen magas színvonala mellett meg kell említenünk, hogy Dunaföldvár-Kálvária sajnos életlen téli fényképe (69. o.) elhagyható lett volna. Ugyancsak apró szépséghibaként tesszük szövé, hogy a helyszínvázlatok néha túlságosan is kicsik, esetenként keveset mutatnak meg a várak környezetéből, illetve – amennyiben több lelőhelyet ábrázolnak együttesen (pl. Bölcske-Szélesdombi-dűlő, 51. o.) – nehezen oldható fel az egyes várak számozása.

Fontosnak, előremutatónak tartjuk, hogy nemcsak a több-kevesebb pontossággal keltezhető őskori, középkori és kuruc kori várakat, hanem a bizonytalan korú és rendeltetésű erődítéseket, valamint a korábbi szerzők által földvárnak vélt, de a terepi adatok alapján biztosan nem erődített lelőhelyeket – vagyis a negatív adatokat – is nemcsak felsorolja, hanem röviden be is mutatja a szerző. Jellemző a „kedvtelésből kezdett” terepmunka intenzitására, hogy a 128 kutatott lelőhelyből mindössze hetet nem sikerült azonosítani, miközben a szerző által a légi fényképezések során azonosított várak száma sokszorosan több ennél.

Mínthogy a recenzens az őskornál fiatalabb várépítészetnek nem szakértője, így a régészeti eredmények közül elsősorban az őskori földvárakra vonatkozókat szeretnénk kiemelni. Nagyon fontos, hogy – a főként felszíni gyűjtésből származó leletanyag használatával kapcsolatos, a szerző által többször is hangsúlyozott korlátok ellenére – sikerült meghaladni azt a szemantikus képet, ami bronzkori földvárak kutatásával kapcsolatosan gyakran előfordul (a várak keltezése bronzkori, illetve későbronzkori) a hazai szakirodalomban. Az eddig csak Északkelet-Magyarországon, illetve a nagyrévi és a vatyai kultúra földváraival kapcsolatosan elvégzett kulturális besorolást itt a 30 őskori földvár többségénél sikerült elvégezni (429. o.). Ezek alapján 7 földvár a kora bronzkorba (késő-Vucedol-korai Somogyvár-Vinkovci, illetve kisapostagi kultúra), 9 erődítés a középső bronzkorba (5 a dunántúli mészbetétes kultúrába, 4 pedig a vatyai kultúrához) sorolható. A késő bronzkort az urnamezős kultúra időszakából 6 földvár képviseli.

Feltűnő ugyanakkor a vaskori földvárak hiánya, ami talán a szerzőnő túlzott óvatosságával magyarázható. Ez elsősorban Mucsi-Lengyel-Sánc és Regöly-Sánc esetében érhető tetten, ahol a részletes bemutatás során a vaskorra vonatkozó adatokat is megismerhetjük, az összefoglaló fejezetben azonban ezek egy része – főként Regöly esetében – elsikkad. Regöly oppidumként, azaz késővaskori erődített, városias településként való értékelését oly sok érv (pénzverés, a közelben talált kincslelet, a sánc formája és az átvágása során nyert, a koravaskori helyett a LT-korra vonatkozatható adatok, stb.) támasztja alá, amit a kevés és közöletlen ásatási adat ellenére is hangsúlyozni lehetett volna. Érdekes adalékokat jelentenek ugyanakkor a Bölcske-Bolondvárnál, a Sióagárd-Leányvárnál, a Kajdacs-Sáncnál és különösen Felsőnána-Szálláshegynél az először a szerzőnő által jelzett kelta leletek. Az utóbbi, a 3 tagú hólyagos lábperccel és a hordóalakú edény alapján a LTB2-C1 időszakra keltezhető sír tovább gyarapítja a Kr. e. III. századi kelta lelőhelyek számát.

Bizonyosak vagyunk benne, hogy Miklós Zsuzsa rendkívül előremutató kutatásai nemcsak az őskorral foglalkozók számára jelentenek majd Wosinsky Mór munkájához hasonló, jóformán kimeríthetetlen adathalmazt, hanem a szerzőnő feltáró kutatásai során prioritásként kezelt középkori erődítésekkel kapcsolatban is. Ráadásul a Tolna megyében folytatott kutatások közlése a kötet megjelenésével korántsem zárult le, hiszen a műben „ígéretet kaptunk” egy, a légi fényképezéssel kapcsolatos tapasztalatokat részletesen tárgyaló publikációra, valamint több vár – jelen monográfia kereteit meghaladó – feltárási eredményeinek külön közlésére. Ha ehhez hozzávesszük azokat a szerzőnő által a légi fényképes és terepi kutatások során ugyan „mellékesen”, ámde számszámra azonosított, nem erődített lelőhelyeket, amelyek adataival e sorok írója a Szekszárdi Múzeum Adattárában találkozott, illetve pl. Harc-Janyapuszta fontos kelta települése esetében megkapott, akkor mérhetjük fel igazán e kutatások fontosságát. A munka ugyanis – Torma István Kapos-völgyi és völgyeségi kutatásaival együtt – nem kevesebbet, mint a Régészeti Topográfia Tolna megyei kötetének alapját jelenti.

A Tolna megye várai c. kötet, a nagyszámú és példamutatóan jelzett „segítők” (régész, geodéta, rajzoló, fotós, pilóta) ellenére is hatalmas egyéni teljesítmény, méltó folytatása Miklós Zsuzsa korábbi munkáinak (A Gödöllői dombvidék várai. Múzeumi Füzetek 22. Aszód 1982; Nováki Gyula–Sándorfi György–Miklós Zsuzsa, A Börzsöny-hegység őskori és középkori várai. Fontes ArchHung Budapest 1979; illetve több szerzőtárssal – MRT 9. kötet, Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás. Buda-

pest 1993). Tudva azt, hogy Pest megye várainak hasonló feldolgozása is folyamatban van, a szerzőnő kutatásainak gerincét adó topográfiai kutatások sikeres folytatása nyilvánvaló, amihez legfeljebb az eredmények mielőbbi idegen nyelvű közlésének igényére figyelmeztethetünk.

Czajlik Zoltán

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN ESTONIA 1865–2005. Ed. V. Lang–M. Laneman. (Estonian Archaeology 1.) Tartu 2006. Tartu University Press. 388 oldal, 88 ábra.

Bár a régészet mindig is nemzetközi tudomány volt – még a hidegháború legvadabb éveiben is – manapság egyre erőteljesebbé válik ez a jellemvonása. Ebben szerepe van az általános gazdasági és kulturális globalizációnak, térségünkben pedig az EU határai jelentős mértékű kitágulásának. Az államközösség határain belül a régészetben is alig maradt mára „nemzeti” tematika. Ebben a helyzetben természetesen a nagyobb nemzetek vannak előnyben, akiknek nyelve is többnyire a világnyelvek egyike. Az is magától értetődő, hogy a már szinte egzotikusnak nevezhető nyelveket beszélő kis nemzetek vannak a leghátrányosabb helyzetben. Ide tartozunk mi, magyarok, a finnek, észtek, lettek, litvánok, albánok. Nem ritka, hogy a nagy népek gyenge képességű szakemberei írnak ostoba értékeléseket a mi kutatásunkról, vagy például az adott kérdésben szinte teljesen járatlan, ám jó külföldi kapcsolatokkal rendelkező magyar „kutatók” jelentetnek meg világnyelveken, jó kiadónál silány kompilációkat. Ez ellen a legjobb védekezés az lehet, ha világnyelveken magas színvonalú összefoglalásokat jelentetünk meg szaktudományunk történetéről, jelen helyzetéről és eredményeiről. (A sokszor siralmas színvonalú idegen nyelvű cikkek, vagy kötetnyi cserépleírások ezzel szemben alig érnek valamit. A külföldi szakemberek ezt ugyanúgy nem olvassák, mint magyar nyelvű dolgozatainkat.)

Nálunk ilyen munkának ítélnék az angolul is megjelent A magyar régészet az ezredfordulón c. kötetet. A mienknél is nagyobb szabású vállalkozásba kezdtek a szóban forgó kötettel észt nyelvirokonaink, akik több angol nyelvű kötetben kívánják közzétenni az észt régészet fontosabb eredményeit és annak bibliográfiáját. Ezek a kötetek alkotják majd az Észtország régészete c. sorozatot, amelynek anyagi háttérét észt kulturális pénzügyi alapok biztosítják. A szerkesztők tervei szerint minden kötet angol nyelven lát majd napvilágot, szövegük azonban CD-n észtül is hozzáférhető lesz. (Most jelent meg e sorozat harmadik